
Samnyttjandets mervärden och utmaningar

En intervjustudie om samnyttjandet av
lokaler i Kunskaps Gallerian M7

Upprättad:

2023-12-08

Reviderad 2024-01-24

Upprättad av:

Teresa Lindholm, etnolog, specialist social hållbarhet, White arkitekter
med stöd av Viktoria Walldin, antropolog specialist social hållbarhet, White arkitekter.

ARQ Projektnummer 15:2019

white

INNEHÅLL

1.	SAMMANFATTNING.....	3
2.	INLEDNING.....	3
	Bakgrund.....	3
	Syfte och metod.....	4
	Centrala begrepp.....	5
	Rapportens disposition.....	5
3.	UTBLICK: HUR SER KUNSKAPSLÄGET UT?	6
	Skolan mitt i byn.....	6
	Allaktivitetshuset på Lindängeskolan	7
	Erfarenheter från Messingen.....	8
	Fler lärande exempel	9
	Framgångsfaktorer och hinder för samnyttjande.....	10
	Drivkrafter för samnyttjande	11
4.	INBLICK: KUNSKAPSGALLERIAN M7	12
	Vilka är aktörerna?	12
	Vem samnyttjar vad?	13
	Visionens kraft.....	13
	Helhetsperspektiv och samordning.....	14
	Matchning är nyckeln	15
	Delandets gråzoner	16
	Föränderlighet och flexibilitet	17
	Huset i staden	17
	Sociala och pedagogiska mervärden.....	18
	Ökad kostnadseffektivitet?	20
5.	SLUTSATSER OCH REFLEXIONER.....	21
	Referenslista	24
	Bilaga 1	24

1. SAMMANFATTNING

Samnyttjande och samverkan är ord som ständigt återkommer i samtalet om morgondagens skolor men det behövs mer kunskap om hur det fungerar i praktiken. Den här rapporten bygger på en fallstudie av Kunskaps Gallerian M7 i Sickla där flera skolor och företag samnyttjar ytor. För att kunna dra mer generella slutsatser görs också jämförelser med andra studier som på olika sätt berör samnyttjande i en skolkontext, i vissa fall med fokus mot specifika skolor och andra med mer generella resonemang. Studiens huvudsakliga frågeställning lyder: Vilka faktorer är avgörande för ett fungerande samnyttjande av lokaler som skapar mervärden för verksamheter och brukare? Hur kan samverkan och synergier främjas? Därtill berörs även frågan om kostnadseffektivitet och samlokaliseringens potentiella effekter på den omgivande stadsmiljön. Metoden bygger främst på djupintervjuer med nyckelpersoner från verksamheterna i Kunskaps Gallerian liksom en förvaltare från fastighetsägaren Atrium Ljungberg.

Flera av de viktigaste slutsatserna kring samnyttjandet i Kunskaps Gallerian är sådant som känns igen från andra studier av samnyttjande. Det gäller till exempel vikten av en delad vision, kontinuitet och tydlig ansvarsfördelning liksom att de aktörer som samnyttjar ytor passar ihop och kan se tydliga vinster med samnyttjandet. Lika viktigt är det att det finns en processägare med ett tydligt ansvar, mandat och resurser för att samordna samverkan mellan de berörda parterna. Det är också tydligt att det sällan räcker med att dela ytor för att möten ska uppstå i önskad utsträckning. För att maximera potentialen för möten krävs i stället program med aktiviteter och events som skapar mervärden för hyresgäster och besökare. Andra slutsatser som framstår som per specifika för Kunskaps Gallerian handlar om de sociala och pedagogiska värden som uppstår när flera skolor finns i samma byggnad och nyttjar gemensamma ytor. Mer utförliga resonemang kring studiens resultat finns i det avslutande avsnittet "Slutsatser och reflexioner".

2. INLEDNING

Bakgrund

Samnyttjande och samverkan är ord som ständigt återkommer i samtalet om morgondagens skolor men det behövs mer kunskap om hur det fungerar i praktiken. Messingen är ett multifunktionshus i Upplands Väsby, som ritades av White och stod färdigt 2011. Messingen kombinerar två gymnasieskolor med bibliotek, kulturskola, scenrum, multiidrottshall, mötes- och konferenslokaler, café och en skolmatsal som också fungerar som restaurang för allmänheten. År 2019 gjordes en uppföljning för att studera hur byggnaden fungerar för verksamheter och besökare. Studien visar att samnyttjandet har flera positiva effekter men att det inte fungerar problemfritt. Resultaten är tydliga men det är svårt att avgöra vad som är kontextbundet och i

vilken mån det går att dra mer generella slutsatser av erfarenheterna från Messingen. Mot den bakgrunden föddes idén om att studera fler exempel på samnyttjande.

Syfte och metod

Syftet med studien är att bredda och fördjupa kunskapen om vilka förutsättningar som krävs för ett välfungerande samnyttjande av ytor mellan skola och andra verksamheter inom kultur, fritid och näringsliv. Studiens huvudsakliga fokus riktas mot lokaler, men samnyttjade utomhusmiljöer berörs bitvis. Rapporten bygger på en fördjupad fallstudie av Kunskaps Gallerian M7 i Sickla som rymmer tre gymnasieskolor, Komvux/Sfi, en restaurang, en sjukgymnast och ytor som samnyttjas med kulturhuset Dieselverkstan och Cirkus le Fou. Följande frågeställningar behandlas:

1. Vilka faktorer är avgörande för ett fungerande samnyttjande av lokaler som skapar mervärden för verksamheter och brukare? Hur kan samverkan och synergier främjas?
2. Vilka effekter kan en byggnad med flera funktioner och samnyttjade ytor få på den omgivande stadsmiljön?
3. Är samnyttjande av lokaler en kostnadseffektiv lösning?

Huvudfokus har riktats mot fråga 1 medan fråga 2 och 3 berörs mer översiktligt. Resultatet relateras till och diskuteras utifrån slutsatser från andra studier med ett liknande fokus. Hit hör främst Whites egen uppföljning av multifunktionshuset Messingen, en studie av Landskapslaget med fokus på samnyttjade ytor i skolan och "Resurseffektiva lokaler i Sverige – lokaldelning som norm. Resurseffektivitet och cirkulär ekonomi" från IVA, Kungliga ingenjörsvetenskapsakademien. På så vis blir det möjligt att både dra generella slutsatser kring samnyttjande och identifiera resultat som är mer platsspecifika.

Metoden bygger i huvudsak på djupintervjuer med nyckelpersoner från verksamheterna i Kunskaps Gallerian och fastighetsägaren Atrium Ljungberg; de fyra rektorerna på Komvux/Sfi, Sjölin's gymnasium, Rytmus och den kommunala gymnasieskolan Young Business Creative liksom en fastighetsförvaltare med samordningsansvar för samverkan mellan de olika aktörerna. Inom ramen för studien har även en intervju med två av nyckelpersonerna bakom kvarteret NOD i Kista genomförts. Liksom tidigare studier på temat samnyttjande fungerar den senare intervjun som ett jämförelsematerial, som underlättar generaliserbara slutsatser.¹

I början av hösten 2020 genomfördes även observationer av flöden och ytornas användning, vid ett tillfälle om cirka en timme vardera i respektive byggnad. Den ursprungliga tanken var att komplettera med ett antal kortare genskjutsintervjuer på plats, till exempel med elever och anställda. På grund av den dåvarande situationen med Covid-19 blev det tyvärr aldrig möjligt. Då de mönster som framträder i det insamlade materialet har stora likheter med andra studier på

¹ Intervjuerna genomfördes digitalt hösten 2020. Av tids- och budgetskäl har inte alla aktörer i huset intervjuats. I stället gjordes ett urval med fokus på skolverksamheten.

temat samnyttjande har vi ändå gjort bedömningen att underlaget är tillräckligt för att kunna dra tillförlitliga slutsatser.

Centrala begrepp

Samnyttjande är ett begrepp med flera olika innebörder. Här har vi valt att utgå från begreppet i vid bemärkelse, med inspiration från den definition som IVA använder i sin rapport om lokaldelning. IVA definierar samnyttjande som att "ge flera nyttjare tillgång till tidigare underutnyttjade ytor eller funktioner" (Kungliga ingenjörsvetenskapsakademien, 2020). Samtidigt är det viktigt att påpeka att även ytor som inte är underutnyttjade kan samnyttjas. Det innebär även en risk för att själva samnyttjandet leder till ett övernyttjande. Ett exempel är det hårda slitaget av parker som kan förekomma när de används som ett komplement till obefintliga eller underdimensionerade förskolegårdar. I den studie på temat samnyttjande som Landskapslaget tidigare genomfört (Landskapslaget, 2018) exemplifieras vilka ytor det kan handla om när skola, allmänhet, föreningsliv och andra verksamheter samnyttjar ytor. Hit hör:

- Inomhusytor i skolan som kan hyras eller lånas ut utanför skoltid och därmed nyttjas av föreningar, företag och allmänhet, till exempel matsal, aula, gymnastiksal, slöjdsalar och andra rum.
- Inomhusytor i anslutning till skolan som ägs eller nyttjas av andra aktörer men som också kan nyttjas av skolan, till exempel en idrottshall
- Inomhusytor i anslutning till skolan som ägs eller nyttjas av andra aktörer men besöks av skolelever, till exempel ett café eller en restaurang
- Utomhusytor på skolan som kan bokas, hyras eller på annat sätt nyttjas av föreningar och allmänhet efter skoltid, till exempel bollplaner och andra idrottsytor
- Utomhusytor på allmän plats i skolans närhet som kan nyttjas av skolan eller skolans elever, till exempel parker
- Allmänna stråk över skolgård
- Allmänna utrymmen som delas av flera verksamheter i samma byggnad, t.ex. trapphus, entréer eller liknande (Ibid).

Det är inte ovanligt att samnyttjande och samverkan används som närmast synonyma begrepp. Att dela ytor medför alltid "samverkan" i någon mån – man samsas om yta, kommunicerar och kommer överens om regler för användandet. Men samverkan kan även syfta på ett mer långtgående samarbete där olika verksamheter samordnar sitt arbete och gör gemensamma insatser i någon form. I den här rapporten används begreppet samverkan på flera sätt. Vilken innebörd som åsyftas framgår av texten där ordet förekommer.

Rapportens disposition

I nästa avsnitt presenteras en omvärldsspaning som fokuserar på tillgänglig kunskap om samnyttjande av lokaler i en skolkontext, främst i Sverige. Det är studier och vetenskapliga texter som dels fokuserar på bärande tankar och drivkrafter bakom samnyttjandet av lokaler mellan skola och andra verksamheter, dels sådana som studerat exempel på samnyttjande i praktiken

för att kartlägga framgångsfaktorer, svårigheter och potentiella mervärden. Efter denna utblick görs i stället en in-zoomning på Kunskaps Gallerian i Sickla där studiens resultat presenteras tematiskt. Slutligen görs en reflekterande sammanfattning av de huvudsakliga slutsatserna där Kunskaps Gallerian jämförs med resultat från andra studier och platser, bland annat från Messingen i Upplands Väsby och NOD i Kista.

3. UTBLICK: HUR SER KUNSKAPSLÄGET UT?

Många av våra svenska städer växer och förtätas, allra främst i storstadsregionerna. Det medför ett ökat tryck på mark och lokaler, vilket i sin tur innebär att icke-kommersiella verksamheter får svårt att hävda sig i konkurrensen. Samtidigt har barns friytor på skol- och förskolegårdar minskat stadigt under senare år². Att nyttja befintliga lokaler och andra ytor så effektivt som möjligt blir därför viktigt och frågan om samnyttjande av skollokaler, bibliotek, idrottshallar, parker och lek miljöer på allmän platsmark är ständigt aktuell. Frågan är vad som krävs för att samnyttjandet ska fungera i praktiken? Andra viktiga frågor handlar om vilka de främsta drivkrafterna och potentiella vinsterna kan tänkas vara. Nedan följer en översikt av dagens kunskapsläge när det gäller samnyttjande av lokaler, främst mellan skola och andra aktörer.³

Skolan mitt i byn

Tanken om att skolan ska utgöra en resurs för sitt lokalsamhälle på fler sätt än genom utbildning är inte ny. "Skolan mitt i byn" är ett begrepp för den svenska motsvarigheteten till den så kallade "community school-rörelsen", som varit aktiv främst i Storbritannien, Tyskland, Kanada och USA. Grundtanken är att skolan inte bara ska vara en plats dit barn och unga går för traditionell undervisning utan en mötesplats och ett kunskapscentrum för hela lokalsamhället med många olika former av lärande. I en SOU-rapport om den mångkulturella skolan från 1996 går att läsa:

"Om skolan fungerar som 'skola mitt i byn' eller ett 'kulturellt centrum', och om det i skolans lokaler utanför skoltid pågår verksamheter av alla slag, initierade av befolkningen i området eller skolan själv, så ökar möjligheterna till en konstruktiv dialog också om skolan och dess kärnverksamhet" (SOU 1996:143, sid 62).

Som citatet antyder bygger konceptet även på en idé om att skolan behöver involvera och skapa goda relationer med föräldrarna, för att lyckas med sitt uppdrag. Elevernas prestationer i skolan påverkas av hela deras livssituation och här är familjen och det lokala sammanhanget grundläggande beståndsdelar. Vanliga aktiviteter är individinriktade insatser som läxhjälp och

² <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/barns-och-ungas-utemiljo/nationell-kartlaggning-visar-att-skolgardarna-krymper/>

³ För den som vill veta mer om samnyttjande av parker se "Samnyttjan och barns friyta i den täta staden. Delrapport 1: Kunskapssammanställning", Älvstranden utveckling (2021).

föräldrautbildningar men ibland ingår "Skolan mitt i byn" i mer övergripande satsningar för att utveckla hela grannskapet. Då fungerar skolan ofta som en plattform för utvecklingsarbetet där aktiviteter arrangeras i samverkan mellan olika aktörer i lokalsamhället (Green 2016, Auerbach 2011). I den typen av satsningar utgör skolan med andra ord en viktig *rumslig resurs för civilsamhället*, såväl föreningar och nätverk som enskilda medborgare. Ibland finns även en tanke om att samnyttja kompetenser, till exempel hos pedagoger, fritidsledare och andra aktörer med relevant praktisk kunskap (Bunar 1999). Här är allaktivitetshuset på Lindängeskolan i Malmö ett intressant exempel där erfarenheterna varit mycket goda och som fått flera efterföljare runt om i staden och övriga landet.

Allaktivitetshuset på Lindängeskolan

Allaktivitetshuset på Lindängeskolan var initialt en del av områdesprogrammet för Lindängen och startade i projektform år 2011. Det är en verksamhet som bedrivs i skolans lokaler efter skoltid med det övergripande målet att vara en generationsöverskridande mötesplats där vem som helst kan ta initiativ till att starta en aktivitet. Man har öppet sju dagar i veckan och erbjuder gratis aktiviteter för boende i alla åldrar. Områdesprogrammet för Lindängen togs fram i dialog mellan kommun, boende och andra lokala aktörer och riktade fokus mot förbättrade levnadsvillkor, ökad trygghet och fler jobb.

Det lokala utvecklingsarbetet i Lindängen och satsningen på Allaktivitetshuset har utvärderats såväl av externa följeforskare (Cars, G. & Karlsson, S. 2014/2015) av Stadskontoret i Malmö stad (Hallin, E., Manberger, K. & Lingvall, M. 2017). Effekterna visar sig både på det individuella planet och på stadsdelsnivå. Av forskarrapporten framgår att problem med mobbing, drogförsäljning, klotter och vandalisering minskade på skolan och i hela området under perioden 2012–2014. Under samma period förbättrades också betygen på Lindängeskolan mest i hela Malmö. Det kan förklaras av flera faktorer, där verksamheten på Allaktivitetshuset är en viktig del. Vidare konstateras att verksamheten skapat nya kontaktytor mellan olika grupper och därigenom bidragit till ökad gemenskap, tillit och trygghet i området. Andra positiva följder handlar om att äldre barn får möjlighet att leda aktiviteter och fungera som förebilder för de yngre medan många kvinnor kommit ut ur sin isolering i hemmen. Därtill har boende i Lindängen anställts som aktivitetsledare, varav flera gått vidare till andra anställningar på skolan och fritidsgården. På så vis har satsningen även skapat långsiktiga arbetstillfällen lokalt. Slutligen lyfter rapporten fram att aktiviteterna spridit sig till andra platser i Lindängen och gjort fler rumsliga resurser tillgängliga för allmänheten (Ibid).

Idag är Allaktivitetshuset i Lindängen en permanent verksamhet och ytterligare tre allaktivitetshus har startats på Hermodsdalsskolan, Munkhätteskolan och Apelgårdsskolan i

Malmö. Liknande verksamheter finns även i fyra stadsdelar i Göteborg, som en del av stadens satsning på "Skolan som social arena".⁴

Erfarenheter från Messingen

Messingen ligger vid pendeltågstationen i Upplands Väsby och rymmer utöver Väsby Nya Gymnasium även ett folkbibliotek, en multiidrottshall, ytterligare en gymnasieskola med yrkesinriktning och ett scenrum som nyttjas av skolorna. Därtill finns också kulturskola och café liksom mötes- och konferenslokaler och en skolmatsal som är öppen för allmänheten.⁵ Området kring pendeltågsstationen är ett gammalt industriområde som länge drogs med problem som drogförsäljning och annan kriminalitet. Genom att placera huset med det nya gymnasiet här ville man ge ungdomarna ett attraktivt stationsnära läge, locka elever från andra delar av regionen, skapa en tillgänglig mötesplats och bidra till ökad trygghet i stationsområdet. Samtidigt var ambitionen att skapa en högkvalitativ lärandemiljö och bidra till en ökad nyttjandegrad av lokalerna i huset. 2019 genomförde White en studie för att undersöka hur samnyttjandet av ytor fungerar.

Studien visar att Messingen har tillfört ett välanvänt offentligt rum utan krav på konsumtion och med generösa öppettider. Det skapar i sin tur möten, liv och rörelse som bidrar till ökad trygghet i närmiljön. Vid tiden för undersökningen hade problemen med drogförsäljning i stället flyttat innanför husets väggar och pågick relativt öppet i det stora entréutrymmet, vilket skapade en otrygg situation för både personal och besökare. Att flera programmerade ytor med vuxennärvaro, som café och pendlarbibliotek, flyttats från entrén till andra delar av huset kan sannolikt ha bidragit till den uppkomna situationen. Otydlighet när det gäller regler och ansvar för de gemensamma ytorna har dessutom gjort det svårt att agera samordnat och komma till rätta med problemen. Av materialet framgår även att samverkan mellan de olika verksamheterna var sparsam och att ett delat helhetsperspektiv ofta saknades. En förklaring kan vara att tiden inte räckt till mer än problemhantering och ordinarie kärnverksamhet. Andra möjliga förklaringar kan sökas i organisatoriska gråzoner, avsaknaden av en gemensam plattform för samverkan och en övergripande vision för byggnaden som inte förankrats i alla led.

Samtidigt visar studien att det också finns många fördelar med samnyttjandet i Messingen. Skolan har fått tillgång till ett kommunalt folkbibliotek med mer resurser än ett vanligt skolbibliotek, kunnig personal och lugna studieplatser, en fullstor idrottshall, ett scenrum och en kombinerad restaurang och matsal som ger ökad vuxennärvaro och skapar en lugn stämning med matro för eleverna. Därtill är det rimligt att anta att samnyttjandet av biblioteket och idrottshallen medfört ekonomiska besparingar för kommunen då man kunnat bygga en skola utan skolbibliotek och gymnastiksal (White Arkitekter, 2019).

⁴ Sveriges Kommuner och Regioner som uppmärksammat satsningarna i Malmö skriver på sin hemsida att allaktivitetshusen lett till att flickors deltagande i olika fritidsaktiviteter ökat i samtliga områden samtidigt som skolnärvaron ökat bland både flickor och pojkar, www.skr.se

⁵ Messingen rymmer även Väsby yrkesgymnasium men det var de pedagogiska miljöerna i Väsby Nya Gymnasium som studerades.

Fler lärande exempel

I en studie av Landskapslaget (Landskapslaget, 2018) sammanställs erfarenheter från tre skolor där det funnits en idé om samnyttjande redan i planeringsstadiet; Herrestaskolan i Järfälla, Ulriksdalsskolan i Solna och Hyllievångsskolan i Malmö. Samtliga skolor har en skolgård som är relativt öppen mot allmän plats eller har allmänna gång- och cykelstråk som löper över gården och nås via grindar. I alla tre fallen nyttjas skolgården av allmänheten och en av skolorna har också en bollplan som hyrs ut till föreningar. Därtill har samtliga skolor en idrottshall där de antingen hyr in sig eller själva hyr ut medan två av skolorna också har ett bibliotek som är öppet för allmänheten. Samtliga skolor hyr ut lokaler, men i varierande grad. Där uthyrningen är begränsad anges säkerheten som främsta orsak. Då entrén ger eventuella hyresgäster tillgång till i stort sett hela skolan anser man inte att elevernas säkerhet kan garanteras. Slutsatserna från studien kan sammanfattas:

- Att skolgården är öppen och nyttjas av allmänheten ses som relativt problemfritt. En visuell gräns räcker för att markera var skolgården börjar medan en hög grad av insyn från omkringliggande stråk och bebyggelse bidrar till ökad trygghet och minskad skadegörelse.
- Det är viktigt att representanter för verksamheten involveras på ett tidigt stadium i planeringen för att bidra med sin kunskap. På så sätt kan dyra förändringar och tillägg i efterhand undvikas.
- För att uthyrningen ska fungera smidigt krävs ett väl fungerande lås- och larmsystem.
- I ett av fallen har uthyrningen skapat vissa problem med nedskräpning och extraarbete för skolans personal men fördelarna med samnyttjande anses ändå överväga nackdelarna.
- Skolan behöver zonerats så att de som hyr lokaler inte får tillgång till hela skolan. Det har inte bara betydelse för säkerheten utan medför även att akustiska problem kan undvikas.
- Avgränsade verksamheter som bibliotek och idrottshall behöver egna entréer för att underlätta öppethållande efter skoltid.
- Lokaler där skolan har egen utrustning behöver extra förråd så att saker kan låsas in när lokalerna hyrs ut.
- Det är positivt om de verksamheter som hyr in sig på skolan också kan komma skolans elever till del, till exempel Kulturskolan eller idrottsföreningar. På en av de studerade skolorna har uthyrningen av lokaler till Kulturskolan resulterat i att fler elever tar del av verksamheten.
- Om skolan är välplanerad och har tillräckliga friytor kan den avlasta stadsdelens behov av lokaler och lekmiljöer, snarare än att skolan är beroende av parker och andra platser i närmiljön för sin verksamhet (Ibid).

Framgångsfaktorer och hinder för samnyttjande

I en rapport om lokaldelning från IVA (Kungliga ingenjörsvetenskapsakademien, 2020), identifieras ett antal framgångsfaktorer och hinder för samnyttjande av lokaler. På Boverkets hemsida finns också en kunskapsöversikt som bland annat berör hur gestaltning och samverkan kan underlätta samnyttjande av skolans och förskolans miljöer.⁶ Den sammanlagda kunskapen från Boverket och IVA kan kortfattat sammanfattas enligt följande:

- Det är viktigt att det finns en tydlig processägare med tillräckliga mandat och resurser för att samordna kommunikation och samverkan mellan de samnyttjande parterna. Utan en sådan funktion är risken att man i stället fokuserar på sina respektive kärnverksamheter så att samverkan blir lidande.
- För att samnyttjande ska fungera bra krävs också att de aktörer som samnyttjar lokaler passar ihop, så att man inte riskerar att störa eller på annat sätt inverka negativt på varandras verksamheter. Lika viktigt är det att alla involverade är motiverade och kan se fördelarna med samnyttjande.
- Likvärdig och/eller tillräcklig tillgång till lokalerna för alla parter är ytterligare en nyckelfråga, både geografiskt och tidsmässigt. Det kräver i sin tur enkla lösningar för bokning och tillträde.
- Tydlig ansvarsfördelning är en viktig framgångsfaktor. Det innebär att det finns en driftsorganisation med utpekade roller och en klar fördelning av kostnader och ansvar för frågor som städning, iordningställande, skötsel, bokningar och försäkringar vid eventuell skadegörelse och stölder. Det är ett sätt att hantera risker och vårda tilliten mellan de involverade parterna, vilket i sin tur är en grundläggande förutsättning för samnyttjande.
- Eftersom samnyttjande medför en ökad användning av lokalerna är kvalitet avgörande, både vad gäller material, möblemang, teknisk utrustning och installationer. Likaså är det viktigt att lokalerna är dimensionerade för att klara ökad användning.
- I likhet med studien från de tre skolorna i Järfälla, Solna och Malmö lyfts vikten av rumslig uppdelning mellan olika verksamheter, t.ex. med olika entréer och en indelning av byggnaden i zoner som enkelt kan låsas och larmas. Därmed behöver inte hela skolans lokaler vara tillgängliga, utan mer lämpade delar som matsal, skolbibliotek och samlingslokaler.
- Lokalernas utformning kan också behöva anpassas till olika typer av användning, till exempel genom möjlighet till förvaring av utrustning och material som lätt kan plockas fram utan att störa den ordinarie verksamheten. Det gäller till exempel Kulturskolan, som

⁶ <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetssatt/skolors-miljo/larmiljoer-samhallsbygget/samnyttjande-av-forskolans-och-skolans-miljoer/>

är en av de vanligaste samverkansparterna när det gäller samnyttjande av skolans lokaler.

- Andra exempel på hur skolans lokaler kan behöva anpassas till kulturskolans behov handlar om salar med rätt akustiska förutsättningar, idrottshall som utrustas med speglar och lämpligt golv för dansundervisning och en aula som ska kunna inrymma teaterundervisning, konserter och föreställningar. I det senare fallet kan det behövas mer utrymme bakom scenen och tillgång till omklädningsrum. Det är också betydelsefullt att de rum som kulturskolan använder är placerade i närheten av varandra för att skapa trygghet vid undervisning på eftermiddagar och kvällar. Det behöver även finnas personalutrymmen för kulturskolans anställda.
- Slutligen blir det viktigt med fortlöpande utvärdering och kommunikation, både för att snabbt kunna identifiera och lösa eventuella problem och för att synliggöra samnyttjandets fördelar.

En uppenbar utmaning vid samnyttjande av skolans lokaler handlar om risken för att skolverksamheten ska påverkas negativt, till exempel genom nedskräpning och skadegörelse eller svårigheter kopplade till trygghet och säkerhet. Andra svårigheter som kan uppstå vid samnyttjande handlar som framgått om ökat slitage och dåligt fungerande lås- och larmsystem som kan begränsa tillgången till lokalerna för övriga parter. Därtill finns många gånger ytterligare hinder som har med utformningen av avtal, försäkringar, organisationsformer, regler och policys att göra. För att undanröja hinder för samverkan framhåller IVA behovet av innovationer i form av nya tekniska plattformar, tjänster och organisationsformer liksom anpassningar av policys, avtal och regelverk (Ibid).

Drivkrafter för samnyttjande

Grundtanken bakom konceptet "Skolan mitt i byn" är att skolan öppnar upp sig och bygger relationer med föräldrar och andra lokala aktörer. Här är ökat medborgarinflytande, förbättrade skolresultat och välmående lokalsamhällen viktiga drivkrafter. Ett konkret exempel är allaktivitetshuset i Malmö, bland annat det uppmärksammade allaktivitetshuset på Lindängeskolan. Samtidigt kan dagens ökade fokus på samnyttjande av skollokaler tolkas på helt andra sätt och formerna för hur det går till kan se väldigt olika ut. Enligt flera skolforskare bör trenden främst förstås som en konsekvens av en krympande välfärd. Nedskärningar och pågående "effektivisering" av offentlig sektor liksom en tilltagande brist på rum för icke-kommersiella mötesplatser gör det angeläget att skära i kostnader, använda resurserna så effektivt som möjligt och hitta nya lösningar. Det handlar inte bara om samnyttjande av lokaler utan även om att skolan i allt större utsträckning samarbetar med och upphandlar tjänster av privata och idéburna organisationer (Lunneblad, 2011). Likt satsningarna på "Skolan mitt i byn" lyfts många gånger stärkt demokrati och andra sociala vinster fram, men kritikerna menar att retoriken inte alltid överensstämmer med praktiken. Så här skriver en forskare:

”Argumenten för denna förändring har ofta klätts i en retorik av att avregleringen av det offentliga skapar möjlighet för lokala initiativ och stärker civilsamhället. Men mycket talar för att det generellt är de entreprenörer med det mest kostnadseffektiva förslaget, oavsett långsiktigheten i dem, som vinner upphandlingen. I själva verket har privatiseringen av det offentliga inneburit en försvagning av den lokala demokratin då insynen och möjligheten att påverka företag och stiftelser är annorlunda än i politiskt styrda organisationer och verksamheter” (Ibid).

I vilken mån samnyttjandet genererar sociala värden av olika slag beror sannolikt på hur det hela organiseras, vem som får tillgång till lokalerna och vilken typ av aktiviteter de fylls med. I sin rapport om lokaldelning från år 2020 pekar IVA på en mängd olika drivkrafter eller incitament för samnyttjande, som kan delas in i tre huvudkategorier:

Sociala drivkrafter – till exempel i form av nya mötesplatser, delaktighet, trygghet och integration.

Ekonomiska drivkrafter – så som samordningsvinster och lägre kostnader liksom utökade nätverk, kunskapsdelning, innovation, varumärkesbyggande, nya affärer och affärsmodeller.

Miljömässiga drivkrafter – i termer av minskad resursförbrukning och miljöpåverkan (Kungliga ingenjörsvetenskapsakademien, 2020).

Värt att notera är att IVA inte lyfter fram stärkt lokal demokrati och ett ökat medborgarinflytande som en potentiell vinst. Kanske beror det på att rapporten behandlar frågan om lokaldelning på ett mer strukturellt plan än andra studier som riktar fokus mot specifika projekt och platser. Möjligen är det också ett uttryck för en förändrad diskurs där de ideal som präglade Community school-rörelsen fått träda tillbaka till förmån för ett större fokus på resurseffektivitet och ekonomiska besparingar. Att de miljömässiga argumenten har en mer framskjuten roll i dagens retorik kring samnyttjande av skolans lokaler än tidigare torde också vara ett uttryck för förändrade samhällsutmaningar och en ny tidsanda.

4. INBLICK: KUNSKAPSGALLERIAN M7

Detta avsnitt inleds med en kortfattad beskrivning av de aktörer som samverkar i Kunskaps Gallerian M7 liksom vilka ytor de samnyttjar. Därefter följer en analyserande text som strukturerats utifrån återkommande teman i intervjuerna.

Vilka är aktörerna?

I Kunskaps Gallerian samsas tre gymnasieskolor med Komvux/SFI och ett företag inom friskvård. År 2020 fanns även restaurangen Eatery Sickla här. Sjölin's gymnasium drivs av utbildningsföretaget AcadeMedia och finns på fem olika platser runt om i Sverige, bland annat i Sickla. Skolan erbjuder tre olika program; ekonomiprogrammet,

naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet. Även musikgymnasiet Rytmus där man kan gå det estetiska programmet med olika inriktningar inom musik, estetik och media drivs av AcadeMedia. Utöver de två friskolorna finns också Young Business Creatives som är en kommunal gymnasieskola med inriktning mot entreprenörskap, innovation, kreativitet och kommunikation. Eductus är ett utbildningsföretag inom vuxenutbildning och arbetsmarknadstjänster, bland annat Komvux och Svenska för invandrare, SFI. Företaget Aktiv Hälsa är verksamma inom naprapati och fysioterapi/sjukgymnastik.

Vem samnyttjar vad?

De tre gymnasieskolorna och Eductus har egna lokaler som nås med passerkort samtidigt som man också delar på vissa ytor. Navet är en av de viktigaste gemensamma ytorna och består av trapphus med sociala ytor på varje våningsplan där elever från de olika skolorna möts. På bottenplan finns en restaurang som är öppen för allmänheten men även fungerar som café och gemensam skolmatsal medan det högre upp i byggnaden finns en multiidrotts hall som både används av skolorna och företaget Aktiv Hälsa. På samma våningsplan finns också ytor med funktioner som vilorum, expedition, skolsköterska och kurator som flera av skolorna delar. Annexet är ett scenutrymme som tillhör det närliggande kulturhuset Dieselverkstan men där skolorna då och då hyr in sig för olika evenemang. Skolorna ansvarar för städning i sina egna lokaler medan städningen i Navet sköts av Nacka kommun.

Visionens kraft

Flera av de rektorer som intervjuats har arbetat i Kunskapsgallerian länge och är väl förtrogna med den vision som låg bakom konceptet med att samla flera skolor i samma byggnad. Mycket samstämmigt beskriver de visionen "som ett levande campus där ungdomar med olika intressen och perspektiv kan mötas". I centrum för visionen står med andra ord mångfalden och mötet mellan olikheter. Ordet "levande" är också centralt och handlar som vi ska se längre fram inte bara om skolmiljön, utan om stadsmiljön i stort. Av intervjuerna framgår även att man ser en stark delad vision som en viktig förutsättning för ett fungerande samnyttjande. Så här säger tre av rektorerna:

"Visionen har varit väldigt levande. Det fanns en person på Atrium Ljungberg som var med och startade upp och som sen var sammankallande /.../ Nu har han tyvärr slutat och mycket försvann med honom, en del av själen /.../ det känns lite som att Atriums intresse har svalnat. Rektorerna träffas fortfarande på eget initiativ, men det är inte lika uppstyrt och har tappat lite fart /---/ Det har också kommit en del nya chefer inom Academedia som inte är lika intresserade och då tappar man ytterligare fart." (Ingrid Crabo, rektor Sjölin)

"Att samnyttja lokaler kräver samarbete och hur det sker är otroligt viktigt. Det krävs en gemensam vision, varför ska vi finnas här tillsammans? Den fanns väldigt starkt i början men skulle behöva uppdateras nu /---/ Kontinuitet är viktigt, för det finns en fara i om företag och rektorer byts ut. Då förlorar man mycket av visionen och samarbetet". (Lars Ljungman, rektor Rytmus).

”Därför är det också så viktigt med dokumentation och tydliga rutiner, som är formaliserade. Så att det inte blir så personbundet, utan något som andra kan plocka upp och föra vidare”. (Oskar Sjögren, rektor YBC).

Citaten pekar på flera viktiga saker. När visionen faller i glömska minskar också engagemanget och stödet uppifrån. En viktig förutsättning är med andra ord att man har en tydlig bild av varför man ska samverka, på alla nivåer i de berörda organisationerna. Även vikten av kontinuitet ifråga om samverkande aktörer och nyckelpersoner lyfts fram som ett slags grundvillkor. När människor som funnits med tidigt i processen försvinner kan det bli en utmaning att hålla visionen vid liv. Samtidigt är intervjupersonerna väl medvetna om det oundvikliga i att människor rör på sig i arbetslivet. Därför menar de att det är viktigt att skapa strukturer. Här handlar det om styrdokument, tydliga rutiner för arbetet och dokumentation av beslut och åtgärder, som gör att nya personer ta del av de bärande idéerna, förstå hur arbetet formats och föra processen vidare.

Helhetsperspektiv och samordning

Citaten ovan berör inte bara vikten av en stark vision och kontinuitet. Här nämns även samordning som en avgörande nyckel. Det är ett tema som återkommer hos flera intervjupersoner, vid upprepade tillfällen. Här lyfter man bland annat upp fastighetsägarens samordnande roll och de gemensamma husmötena:

”Det är inte superviktigt att det måste vara just ALAB som samordnar, men det är viktigt att någon har den rollen. Och det måste vara någon som kan påverka lokalfrågorna och då blir det ju ALAB eller Nacka kommun”. (Ingrid Crabo, rektor Sjölins)

”Det måste finnas ett husmöte, med agenda och en upparbetad arbetsgång. Många praktiska frågor kring huset avhandlas där” (Oskar Sjögren, rektor YBC).

”Det är skönt att skolorna slipper driva frågorna om huset och istället får fokusera på sin verksamhet. Det kan bli svårt att hinna annars. Det är en bra modell att ALAB är drivande och skolorna finns med” (Lars Ljungman, rektor Rytmus).

”Fastighetsägaren är en viktig länk mellan hyresgästerna och de som ansvarar för kommunens lokalförsörjning, vi har ett helhetsperspektiv som är mer långsiktigt och kan flagga för saker i tid. Så det är rätt naturligt att ta en samordnande roll för samverkan i huset”. (Robert Otterstål, fastighetschef, Atrium Ljungberg)

Även om viljan till samverkan finns saknas ofta tiden för att driva det gemensamma arbetet framåt. I stället har man som regel fullt upp med att bedriva egen kärnverksamhet. Därför beskrivs det som helt avgörande att det finns en part som har det formella uppdraget att driva och samordna samverkan i huset. I Kunskaps Gallerians fall är det fastighetsägaren Atrium Ljungberg som har det samordnande ansvaret och husmötena fungerar som en organisatorisk plattform för samverkan i huset, främst med fokus på driften av de samnyttjade ytorna. Samtidigt

behövs ett helhetsperspektiv inte bara på en övergripande samordnande nivå, utan även på en mer praktisk nivå:

”Det behövs en husvärd som har helhetsperspektivet, både vad gäller drift och underhåll men som även har ett slags värdskap, alltså både en teknisk och en social bit. Skolorna gick ihop och finansierade en sådan funktion via restaurangen Eatery men det funkar inte som det borde, de har inte rätt kompetens. Rytmus har i stället lånat ut sin vaktmästare och kontorsansvarig som funnits med sedan huset byggdes och kan allt, men det är en provisorisk lösning”. (Robert Otterstål, fastighetschef Atrium Ljungberg)

Matchning är nyckeln

Ytterligare en framgångsfaktor för samverkan handlar om matchning. Samtidigt som mångfalden och olikheterna är en viktig del av visionen bakom Kunskaps Gallerian lyfter intervjupersonerna fram vikten av att de aktörer som samverkar passar ihop. Så här säger två av rektorerna om samverkan med företaget Aktiv Hälsa:

”I teorin är det bra med blandning mellan olika typer av organisationer och aktörer, men i praktiken kan det vara svårare. Det kräver ju en del extra arbete och för att man ska få ut något av att samverka bör det vara aktörer som passar ihop /.../ För Aktiv Hälsa är nog ungdomarna mest ett störande moment. De blockerar hissen och så där. Samtidigt tycker jag att det är viktigt att inte alltid ha allt så uppdelat. Det är trevligt att finnas i samma lokaler och se varandra. Det skapar atmosfär” (Ingrid Crabo, rektor Sjöläns).

”Det kan vara knepigt med några stora och några små aktörer. Aktiv hälsa, företaget, ser nog en hel del utmaningar med att finnas i ett hus med så många ungdomar. Dock har det nog varit fördelaktigt för dem att kunna använda sig av våra gemensamma lokaler. I grund och botten är det något positivt, men även här måste det vara tydligt vad som gäller gällande användande av lokaler så att det blir ekonomiskt fördelaktigt för alla parter” (Oskar Sjögren, rektor YBC)

Här kan man ana att en av parterna främst ser ekonomiska vinster med samnyttjandet men inte delar den grundläggande visionen om olikheter som berikar och skapar sociala värden. Istället framstår olikheterna främst som ett störande moment man kan stå ut med, så länge de ekonomiska fördelarna överväger. Så här säger rektorn för Eductus om samverkan:

”Vi skulle gärna vilja ha mer interaktion mellan våra elever och gymnasieeleverna. Vi ser en tydlig vinning i det, men kanske är det lite oklart vad de andra vinner på det”. (Mikael Östling, skolledare Eductus)

Medan de övriga skolorna vänder sig till ungdomar i gymnasieåldern vänder sig Eductus till vuxna med svenska som andra språk. För Eductus elever är varje tillfälle att få prata svenska utanför klassrummet en värdefull möjlighet till språkträning och vinsterna är tydliga. Men när vinsterna för övriga aktörer inte framstår som lika tydliga haltar matchningen och samverkan uteblir. Att de berörda aktörerna inte är allt för olika varandra framstår som en viktig förutsättning för

fungerande samverkan men sannolikt handlar det också om att eventuella olikheter ska matcha varandra på rätt sätt med ett tydligt mervärde för alla parter.

Delandets gråzoner

När resurser delas aktualiseras viktiga frågor kring ansvar. De intervjuade rektorerna är relativt samstämmiga i att ansvarsfördelningen inte är ett stort problem, utan överlag fungerar ganska bra. "Vill man samverka, så löser man också det mesta", verkar vara den gemensamma hållningen. Men helt okomplicerat är det ändå inte:

*"Ibland är det svårt att veta vems ansvaret är när det gäller de gemensamma ytorna. Det är komplext på många plan med flera olika skolor som har olika avtal, vilket skapar olika villkor och förutsättningar. Dessutom har Nacka kommun haft det väldigt rörigt i sin organisation när det gäller fastighetsförvaltning och personer har bytts ut ofta".
(Ingrid Crabo, rektor Sjölin)*

*"Ibland kan det vara lite oklart vem som ska betala för vad. Ett exempel nu är när en dörr gick i baklås och inte gick att öppna. Den ledde till ytor som både Eductus och Rytmus använder, så vem ska betala? Just nu betalar vi också för ytor som vi inte nyttjar".
(Mikael Östling, skolledare Eductus).*

Av citaten framgår att det dels kan vara svårt att avgöra vem som bör stå för kostnader i specifika fall, dels att det inte är helt lätt att fördela kostnader generellt. Svårigheterna handlar både om gränsdragningar och bedömningar av rimlighet och rättvisa, bland annat i förhållande till olikartade förutsättningar och faktisk användning av en delad resurs. Att gråzoner kan uppstå vid samnyttjande framkommer på flera sätt. I Navet är det framförallt en av skolorna som har gjort investeringar. Här har man inrett "Spelhallan" med pingis, bordfotboll och andra spel och "Folkparken" med sittmöbler för häng och små musikevents. Men ytorna har en outnyttjad potential. Så här säger två av rektorerna:

*"Man skulle behöva göra de gemensamma ytorna trevligare, men frågan är om det är värt ansträngningen att göra fint där istället för att lägga krut på sitt eget? För Eductus del är det lite tveksamt eftersom våra elever inte har så mycket rast och sällan använder Navet. Dessutom finns det en mental tröskel som gör att de inte riktigt vågar sig dit".
(Mikael Östling, skolledare Eductus).*

"Navet är tyvärr ganska tråkigt och det är en väldigt dålig ljudmiljö. Därför främjar det inte möten så mycket som det skulle kunna göra. Det används mycket ändå, men ljudet är ett problem och man undviker vissa miljöer /.../ Jag tror att det finns en risk för att ingen riktigt känner ett ägarskap för de delade ytorna och att det kan vara en del av orsaken till bristande omsorg om miljön där". (Oskar Sjögren, rektor YBC).

Samtliga rektorer verkar vara ense om att de gemensamma ytorna skulle behöva utvecklas för att fungera mer som mötesplatser. Samtidigt framgår att de nödvändiga satsningarna lätt uteblir och att delade ytor kan tendera att bli allas och ingens ansvar, det som ibland har kallats "allmänningens dilemma".

Föränderlighet och flexibilitet

Verksamheter utvecklas och förändras över tid, vilket kräver att lokalerna anpassas efter de förändrade behoven. Det kräver i sin tur långsiktighet. Så här resonerar förvaltaren hos Atrium Ljungberg:

”Om jag fick bestämma så skulle man göra tre saker. Man skulle bygga med överkapacitet redan från början, man skulle återbruka material mer och man skulle satsa på flexibla ytor från början, som enkelt kan anpassas till nya användningar. Men idag bygger man precis det som behövs för stunden”. (Robert Otterstål, fastighetschef Atrium Ljungberg)

Utöver överkapacitet och återbruk lyfts behovet av flexibilitet fram som en viktig nyckel. Eftersom flera verksamheter i samma byggnad sannolikt innebär en ökad föränderlighet och fler lokalanpassningar kan man också tänka sig att behovet av flexibilitet ökar vid samnyttjande. Som den omnämnda studien av samnyttjandet i Messingen visat kan förändringar i en del av en byggnad få oförutsedda konsekvenser, för andra verksamheter och i andra delar av byggnaden. Det ställer krav på noggranna analyser och en förståelse för hur människor och rum samverkar. Både transformation och samnyttjande ligger i tiden. Därför kan man även tänka sig att arkitektrollen kan komma att förändras, när behovet av hyresgäst Anpassningar ökar. ”Jag skulle plocka bort projektledaren och sätta dit arkitekten i stället”, menar förvaltaren.

Huset i staden

En byggnad finns alltid i en kontext med ett omgivande landskap. Kunskaps Gallerian ligger i Sickla, en urban miljö i stark förändring som gått från industriområde till köp kvarter. Nu väntar nästa förändringsfas, då stadsdelen ska förtätas med bostäder och utvecklas till blandstad. Samtidigt planeras för tunnelbana från Södermalm till Sickla och bebyggelsen växer successivt samman med kvarteren i Hammarby sjöstad och Sickla udde, som en förlängning av innerstaden. Det är en kontext som har och kommer att ha fortsatt betydelse för verksamheterna i Kunskaps Gallerian. I det offentliga samtalet om skolan och dess relation till samhället i stort finns flera parallella spår. Att samhället ”kommer in” i skolan lyfts ibland fram som en möjlighet att generera pedagogiska värden och främja lärande, genom att undervisningen görs mer verklighetsförankrad. Samtidigt blir frågor om säkerhet alltmer centrala när skolor planeras, särskilt när lokalerna ska samnyttjas mellan flera olika verksamheter. Då handlar det ofta om hur ytor och funktioner kan samnyttjas utan att obehöriga personer får tillträde till hela skolmiljön. Så här resonerar förvaltaren på Atrium Ljungberg kring trygghet och säkerhet:

”Alla skolor brottas ju med vissa saker, med risk för drogförsäljning och gängbildning med mera. Där arbetar vi förebyggande och har ett nära samarbete med kommunen, polisen och polarna. De står ofta här utanför och känner alla. Det är väldigt sällan det kommer in ”fel” människor på skolan, men har väl hänt någon gång. Det är viktigt med samarbete mellan alla parter, att man arbetar förebyggande /---/ Sen vet jag att det finns en viss oro för vad

tunnelbanan kommer att innebära för Sickla och platsen, sett från ett trygghets- och säkerhetsperspektiv. Kommer det att dra till sig mer stök?” (Robert Otterstål, fastighetschef Atrium Ljungberg).

I fallet Messingen fanns en uttalad tanke om att den nya byggnaden skulle bidra till ökad trygghet vid pendeltågsstationen i Upplands Väsby, vilken den också verkar ha gjort. Samtidigt flyttade droghandel och andra oönskade företeelser in i huset med upplevelser av otrygghet som följd, särskilt i entrén. Av citatet ovan framgår att man inte upplever liknande problem i Kunskapsgallerian, vilket sannolikt har flera orsaker. För det första har stadsdelarna där Messingen och Kunskapsgallerian finns olika karaktär. Till skillnad från stationsområdet där Messingen ligger är Sickla ett ganska välmående område där otrygghet generellt inte är ett stort problem. För det andra har byggnaderna olika placering i sin geografi. Kunskapsgallerian ligger visserligen centralt med närhet till kollektivtrafik men inte i direkt anslutning till en stor infrastrukturell knutpunkt på samma sätt som Messingen. Det geografiska läget i stadsdelen kommer att vara detsamma även i framtiden men med den planerade tunnelbanan kommer trafikflödena att öka markant, vilket även kan komma att påverka upplevelsena av trygghet i Sickla.⁷ För det tredje lyfts förebyggande arbete med samverkan mellan kommun, polis och ideell sektor fram som en viktig trygghetsfrämjande faktor.

Lokaliseringen av Kunskapsgallerian till ett centralt läge i en expanderande stadsdel är betydelsefullt på flera sätt. Här finns en uttalad tanke om att närheten till Sicklas hela utbud av kultur, shopping och annan service bidrar till skolornas attraktivitet. Samtidigt finns en omvänd tanke om hur skolorna påverkar sin omgivning:

”Campus bidrar till liv och rörelse och en blandning av människor, viktiga upplevelsevärden. Vi pratar inte bara fastighetsvärde i strikt bemärkelse, utan vilka kryddor vi kan bidra med till stadsdelen. Samhällsfastigheter kan aldrig vara lika vinstdrivande i sig som kommersiella fastigheter, men de bidrar till platsen och ger plus till helheten” (Robert Otterstål, fastighetschef Atrium Ljungberg).

Liksom tidigare lyfts mångfalden och blandningen av olikheter fram, inte bara som ett positivt värde för skolorna utan även som en attraktivitetsskapande faktor för den omgivande stadsmiljön. Man tänker sig med andra ord att skolorna bidrar till en mer levande stadsdel dit man kommer av flera olika skäl – för shopping, upplevelser, nöjen och studier. Det är värden som en enskilda skola sannolikt också skulle kunna bidra till men som förstärks när flera skolor samlokaliseras till ett gemensamt campus.

Sociala och pedagogiska mervärden

Som framgått lyfts olika typer av sociala värden ofta fram som en potentiell vinst med samnyttjande, både generellt och mer specifikt när det gäller samnyttjade mellan skola och andra

⁷ Beräknad trafikstart år 2030 enligt Region Stockholm, se <https://nyatunnelbanan.se/nacka/sickla/>

verksamheter. Positiva värden som lyfts fram är bland annat möten, delaktighet och integration. I fallet med Kunskapsgallerian finns också en tydlig idé om skolornas effekter på den omgivande stadsmiljön i termer av ökad attraktivitet och trygghet. Som vi sett framhålls att samlokaliseringen av flera skolor skapar möten, liv och rörelse, vilket i sin tur bidrar både till stadsdelens och de enskilda skolornas attraktivitet. Så här utvecklas resonemanget hos några av intervjupersonerna:

”Mervärdet för skolorna av samnyttjandet finns på flera plan. Jag ser ju att skolorna drar folk till varandra. Om det går bra för en ger det ett positivt fokus till de andra. Om en har öppet hus, så sätter det ljuset på de andra i huset, på själva platsen. Sen tror jag även att blandningen av elever med olika inriktning är lockande” (Robert Otterstål, fastighetschef Atrium Ljungberg).

”Campus, det handlar om känslan och atmosfären snarare än antal fysiska möten. Flera olika utbildningar på samma yta, ger mer mångfald och fler intryck. Jag tror att eleverna tycker att det är rätt coolt. Det här att kunna möta andra med andra intressen. Och så läget i Sickla med det utbud som finns här. Jag tror att själva idén lockar och vi har ett högt söktryck” (Lars Ljungman, rektor Rytmus).

Här står sociala värden som kan kopplas till atmosfär, attraktivitet och platsidentitet i fokus. Men samnyttjandet genererar också andra sociala värden med bäring på pedagogik och lärande. Så här säger några av de intervjuade rektorerna:

”De sociala och pedagogiska värdena är stora. De sociala kontakterna och möjligheterna att prata svenska är jätteviktiga för våra elever. För många är det de enda möjligheterna, för sedan åker man hem och pratar andra språk”. (Mikael Östling, skolledare Eductus).

”Lärare i småämnena som idrott, natur, religion och tillvalsämnena som språk och filosofi, har ofta få ämneskollegor och det kan bli rätt ensamt men med flera skolor i huset går det att få kollegor och ett team ändå” (Oskar Sjögren, rektor YBC).

”Som rektor har du ju inte riktigt kollegor på samma sätt som en lärare, eftersom du är chef. Därför är det jätteskönt att jobba nära två andra rektorer, de har ju blivit mina närmaste kollegor. För andra Rytmus och Sjölin finns ju långt bort, ute i landet, så det är rätt ensamt annars”. (Lars Ljungman, rektor Rytmus)

Som framgår handlar de pedagogiska värdena både om tillfällen till språkträning och möjligheten till gemenskap och utbyte mellan kollegor, även för yrkesgrupper som i vanliga fall kan vara ganska ensamma i sin roll på arbetsplatsen. Det handlar inte bara om de möten som uppstår spontant i huset, utan även om utbyte som sker i mer organiserad form. Man har till exempel arrangerat gemensamma fortbildningar för personalen på skolorna varje år. Samtidigt som det är tydligt att de sociala och pedagogiska mervärdena av samnyttjandet är flera, pekar rektorerna också på förbättringsområden där man skulle kunna göra mer:

”Ja, det uppstår möten mellan elever från olika skolor, men man skulle kunna förbättra det. Man skulle kunna tänka in det lite mer när man bygger en sån här miljö, tänker jag. Till

exempel skulle man kunna använda matsalen på ett annat sätt, för olika events, musik och fredagshäng”. (Oskar Sjögren, rektor YBC).

”Vi skulle behöva jobba mer med den gemensamma kulturen. Alltså inte bara den enskilda skolans kultur, utan husets kultur. Men det är svårt att jobba med kultur utanför de egna skollokaler, det kräver mycket mer i form av samarbete och samordning”. (Oskar Sjögren, rektor YBC).

Även om mångfalden och mötena är ett genomgående tema i samtalet om samnyttjandets mervärden verkar man vara överens om att här finns en potential som inte är förverkligad fullt ut. Det är med andra ord tydligt att det inte räcker med att finnas i samma lokaler. För att optimera förutsättningarna för möten krävs både lokaler som i större utsträckning utformas för gemensamma aktiviteter och ett ökat samarbete, till exempel för att arrangera olika events.

Ökad kostnadseffektivitet?

Ytterligare ett vanligt argument och en drivkraft bakom initiativ till samnyttjande av lokaler mellan skola och andra verksamheter handlar om ekonomiska värden. Man tänker sig alltså att samnyttjandet är ett kostnadseffektivt alternativ som kan medföra ekonomiska besparingar. Nybygga lokaler är sällan billiga men det kan däremot finnas besparingar att göra i termer av minskade ytor och ökad nyttjandegrad. Även i fallet med Kunskapsgallerian i Sickla följer argumentationen en liknande linje. Så här resonerar fastighetschefen hos Atrium Ljungberg:

”Men det behövdes skollokaler i Nacka kommun och samnyttjandet är ett effektivt och kostnadsbesparande sätt att lösa lokalbehovet på. Det var Nacka kommun, Atrium Ljungberg, Academedia och Rytmus som gick ihop”. (Robert Otterstål, fastighetschef Atrium Ljungberg)

Samtidigt är det inte alltid helt tydligt att samnyttjandet leder till ekonomiska besparingar. I Kunskapsgallerian liksom i fallet Messingen i Upplands Väsby har den traditionella skolmatsalen ersatts av en restaurang som är öppen för allmänheten, men där också skolans elever äter. Det är en lösning som har diskuterats och bitvis ifrågasatts. En av rektorerna berättar:

”Ibland har det funkade sämre med restaurangen, men just nu bra. Vi gjorde ett nytt avtal och har fått en ordentlig kvalitetshöjning. Men det har varit diskussioner om både pris, kvalitet och service. Generellt sett är maten dyrare där än vanlig skolmat, så är det. Det beror troligtvis på restaurangens hyreskostnad och avtal med ALAB. Men det man behöver räkna in i ekvationen är att rektor slipper lägga tid på personal i köket med alla utvecklingssamtal, lönesamtal och andra personalfrågor. Inte heller behöver man förhålla sig till lagstiftning kring kök och det är rätt skönt. Så, om man räknar in de bitarna, är det inte helt tydligt om det är dyrare egentligen”. (Lars Ljungman, rektor Rytmus).

Av citatet framgår att samnyttjandet är tidsbesparande för skolan. Givet att också tid betraktas som en resurs med ett ekonomiskt värde skulle man därför kunna argumentera för att lösningen även är kostnadseffektiv. Hur kostnader definieras har med andra ord betydelse för vad som kan betraktas som en ekonomisk besparing.

5. SLUTSATSER OCH REFLEXIONER

Detta avsnitt syftar till att sammanfatta och reflektera kring studiens viktigaste slutsatser, bland annat genom jämförelser med andra studier på temat samnyttjade. Resonemangen presenteras i punktform:

- Aktörerna i Kunskapsgallerian framhåller en stark delad vision som en viktig framgångsfaktor för samnyttjandet i huset. Man är med andra ord överens om varför man finns på platsen och ska samnyttja lokaler. I studien av Messingen framhålls i stället avsaknaden av en delad vision som en bidragande orsak till de svårigheter som uppstått, bland annat i form av ett bristande helhetsperspektiv och låg motivation till gemensamt ansvarstagande bortom den egna kärnverksamheten. Att **alla ser en tydlig vinst med samnyttjandet** är också en av de framgångsfaktorer som lyfts fram i IVA:s rapport om lokaldelning, vilket tangerar frågan om en delad vision. Frågan är hur visioner hålls levande över tid? Ett sätt skulle kunna vara att erfarenhet av och/eller intresse för samnyttjade premieras vid rekrytering av chefer och medarbetare. Likaså bör samnyttjande/samverkan finnas med som en tydlig del av överenskommelsen när hyresavtal skrivs.
- Ytterligare en framgångsfaktor som lyfts fram i materialet är **kontinuitet**, som kan vara svår att upprätthålla när viktiga nyckelpersoner byts ut. Det är en fråga som återkommer i den intervju som gjorts med representanter för NOD i Kista där flera aktörer inom akademi och näringsliv samnyttjar ytor. Det kan till exempel ske när man går från fastighetsutveckling till förvaltning. Därför behövs en **upparbetad struktur för samnyttjandet med rutiner och dokumentation**, som inte är beroende av enskilda personer. De berörda individernas egna drivkrafter är viktiga men måste kompletteras av mer opersonliga strukturer som kan stå för kontinuiteten när motivationen stundtals sviktar.
- Liksom i IVA:s rapport om lokaldelning pekar studien av Kunskapsgallerian även på **vikten av att de aktörer som samnyttjar lokaler passar ihop**. Det handlar dels om att det behöver vara verksamheter som inte inverkar negativt på varandra, dels om att det krävs ett utbyte som skapar mervärden och gör det motiverat att investera tid i samverkan. Samtidigt behöver aktörerna ha **hyresavtal** som inte skapar allt för olikartade villkor och incitament för samnyttjade. Trots att Kunskapsgallerian bygger på en tydlig idé om olikheter som berikar verkar det i första hand vara verksamheter som liknar varandra som har störst nytta av samverkan, det vill säga de tre gymnasieskolorna. Det behöver inte nödvändigtvis betyda att likhet alltid är en framgångsfaktor vid samnyttjande och samverkan. Däremot kan vaga idéer om utbyte behöva konkretiseras i **tydligt definierade syften och områden inom vilka man vill samverka**. Samtidigt är det viktigt att sådana idéer tillåts förändras och växa organiskt, i takt med att man lär känna varandra och verksamheterna utvecklas. Liknande tankar kommer även till uttryck i fallet med NOD,

där man lyfter vikten av att tydligt specificera mervärdet av samnyttjande för olika aktörer.

- Det finns flera likheter mellan studien av Kunskapsgallerian, IVA:s rapport om lokaldelning och uppföljningen av Messingen. Det gäller till exempel slutsatsen att **det behövs en processägare med ett tydligt ansvar, mandat och resurser att samordna samverkan** mellan de aktörer som samnyttjar ytor. I Messingen saknas det och frågor om ansvarsfördelning och gränsdragningar har varit ett återkommande problem. I Kunskapsgallerian är situationen den omvända. Även här finns gråzoner och situationer då ansvarsfrågan behöver diskuteras kan uppstå, men samarbetet framstår överlag som relativt oproblematiskt. Att det samordnande ansvaret ligger hos fastighetsägaren som inte bedriver egen verksamhet i lokalerna men har ett uppenbart intresse av att de nyttjas på bästa sätt skapar goda förutsättningar för motivation, helhetsperspektiv och opartiskhet.
- Frågan om ansvarsfördelning aktualiseras inte bara när det gäller risk och kostnader för drift. Det gäller även för **investeringar i samnyttjade lokaler**. Som framgår av intervjuerna finns en viss tveksamhet till att investera i det gemensamma när man i stället kan satsa på "sitt eget". Därmed uppstår en **gråzon som är allas och ingens ansvar** och därför inte får den omsorg som vore önskvärd. Det framhålls som en av de främsta orsakerna till att de delade ytorna inte fullt ut lever upp till sin potential som mötesplatser.
- Ytterligare en fråga som fastighetsförvaltaren lyfter fram som en viktig nyckel till effektivt samnyttjande handlar om **flexibla lokaler**, som fungerar för många olika användningar och enkelt kan anpassas till förändrade behov över tid. Samtidigt ställer sådana anpassningar krav på kunskap och noggranna analyser av hur människor och rum samspelar, för att kunna förutse potentiella konsekvenser i byggnaden som helhet. Det visar inte minst fallet Messingen där förändringar i efterhand bidragit till stora problem med otrygghet.⁸ I en samtid där både samnyttjande och transformation blir allt vanligare aktualiseras även frågor om **arkitektens framtida roll**. Kanske kunde man tänka sig att arkitektens **uppdrag fortsätter även när byggnaden tas i bruk**, för att rumsliga tillägg och förändringar ska kunna genomföras på bästa sätt? Kanske öppnar det också upp för **andra affärsmodeller** som istället för timersättning bygger på ett "abonnemang" med fast månadsavgift och tid som fördelas efter behov under en längre period?
- I Kunskapsgallerians fall anges bland annat **ekonomiska besparingar** som en viktig drivkraft bakom samnyttjandet. Därtill finns andra argument, som både är ekonomiska och sociala. Här finns som omnämnts en tydlig idé om olikheter som berikar, genom att **skapa möten** och bidra till en lockande atmosfär. Det gäller både själva skolmiljön och

⁸ Både pendlarbibliotek (med tidskrifter) och café togs bort från entrén som med undantag för receptionen lämnades utan bemanning.

den omgivande stadsmiljön som tillförs liv och rörelse. Det **stärker både skolornas varumärke och stadsdelens attraktivitet**, vilket i förlängningen genererar vinst för fastighetsägaren. Community school-rörelsen eller "skolan mitt i byn" som den kom att kallas i Sverige satte skolan i relation till det omgivande lokalsamhället, med ambitionen att fungera som en rumslig resurs för civila krafter. Även när det gäller Kunskapsgallerian finns en tanke om att bidra till sin närmiljö, men i en tappning som snarare än demokratiska värden riktar fokus mot attraktivitet och ekonomiska värden. En möjlig delförklaring kan vara att Kunskapsgallerian inte ligger mitt i ett bostadsområde, utan i ett köp kvarter. Samtidigt är skillnaderna i retorik sannolikt även ett uttryck för en förändrad tidsanda.

- I Messingens fall har **trygghet** varit en viktig fråga. Dels fanns en ambition om att bidra till ökad trygghet kring pendeltågsstationen, genom att skapa flöden och befolka närmiljöns offentliga rum. Dels uppstod stora problem med otrygghet inne i byggnaden, där kriminaliteten så att säga "flyttade in". I Sickla är situationen en annan och otrygghet lyfts inte fram som ett problem. Det kan dels bero på att de två stadsdelarna har olika karaktär, dels på byggnadernas placering i förhållande till kollektivtrafiken. Med en **placering i direkt anslutning till stora infrastrukturella knutpunkter** finns sannolikt **större risker ifråga otrygghet**, vilket sin tur **ställer andra krav på publika byggnaders utformning, bemanning och programmering**. Skolor är inte publika i egentlig bemärkelse men när delar av skolan samnyttjas och står öppna för allmänheten blir situationen en annan, till exempel när en restaurang nyttjas som skolmatsal.
- Möten och utbyte av erfarenheter, kunskap och idéer lyfts ofta fram som ett viktigt värde, både socialt och ekonomiskt. I den här studien framkommer **sociala och pedagogiska värden** som handlar om utbytet mellan rektorer och vissa kategorier av lärare; yrkesgrupper som normalt sett kan vara ganska ensamma i sin roll på arbetsplatsen. I Kunskapsgallerian får de ett annat socialt sammanhang med **fler kollegor som kan fungera som bollplank och stöd** i yrkesvardagen. Det är värden som vid en jämförelse med andra studier om samnyttjande framstår som specifika för Kunskapsgallerian men som möjligen kan uppstå i liknande campusmiljöer.
- Slutligen blir det också tydligt att samnyttjande av lokaler inte räcker för att få till levande mötesplatser. Möten och utbyte uppstår visserligen men inte i den utsträckning man skulle kunna hoppas på. **För att förverkliga potentialen för möten fullt ut** behöver man dels satsa på de delade ytornas utformning, dels **behövs ett program med events av olika slag som skapar mervärden och lockar människor dit**. Det är tankar som kommer till uttryck hos de intervjuade rektorerna men som även känns igen från NOD i Kista. Här menar man att gemensamma program skulle kunna vara något som skrivs in i hyresavtalen i framtiden.

Referenslista

Auerbach, S. (2011). Beyond coffee with the principal: Toward leadership for authentic school-family partnerships, *Journal of School Leadership*, 20(6), sid 728-757.

Bunar, N. (2011). Multicultural urban schools in Sweden and their communities: Social predicaments, the power of stigma and relational dilemmas. *Urban Education*, 46(2), sid 141-164.

Cars, G. & Karlsson, S. (2014/2015). Lindängen mot framtiden: Följeforskning STEG 3, svara på utvärderingsfrågorna. Malmö stad: Stadsområdesförvaltning Söder.

Green, T. L. (2017). From positivism to critical theory: school-community relations toward community equity literacy. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 30(4), sid 370-387.

Hallin, E., Manberger, K. & Lingvall, M. (2017). Skolan mitt i byn – allaktivitetshuset i Lindängeskolan.

Kungliga ingenjörsvetenskapsakademien. (2020). Resurseffektiva lokaler i Sverige. Lokaldelning som norm. En branschrapport från IVA-projektet Resurseffektivitet och cirkulär ekonomi (ReCE). Landskapslaget. (2018). Samnyttjande ur barnperspektiv. Intervjuer med skolor.

Lunneblad, J. (2019). Utsatthetens mervärde. En studie av ”Skolan mitt i byn” i ett socialt utsatt område. *Sociologisk Forskning*, årgång 56 (1), sid 53-69.

SOU 1996:143. Krock eller möte – Om den mångkulturella skolan. Stockholm: Fritze

White Arkitekter. (2019). Samnyttjande – problem eller möjlighet? En uppföljande studie av Messingen och Väsby Nya Gymnasium

Bilaga 1

Lista över informanter:

Robert Otterstål, förvaltningsansvarig, kontor (fd fastighetschef), Atrium Ljungberg
Lars Ljungman, rektor Rytmus i Sickla (numera verksamhetsutvecklare/senior rektor)
Ingrid Crabo, rektor Sjölin's gymnasium i Sickla (numera verksamhetschef för Sjölin's gymnasieskolor)
Oskar Sjögren, rektor, Young Business Creatives
Mikael Östling, skolledare, Eductus
Petter Klingström, uthyrningschef Atrium Ljungberg
Peter Werneman, affärsutvecklingsstrateg Atrium Ljungberg